

עורכת: ד"ר מירה צורף עורכת לשון: סמדר שאול

כרך 6, גיליון מס' 2, 4 בפברואר 2016

מדיניות החוץ הטורקית: חישוב מסלול מחדש

חי איתן כהן ינרוג'ק

בניגוד למדיניות החוץ הטורקית המסורתית, במסגרתה העדיפה טורקיה לא להתערב במתרחש במזרח-התיכון, הרי שתחת שלטונו של הנשיא רג'פ טאיפ ארדואן הפכה אנקרה לשחקנית פעילה באזור.

ראשית המעורבות של טורקיה במזרח התיכון נרשמה בשנת 2007 בניסיונות התיווך שהובילה ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני. במסגרת זו, יזמה טורקיה מפגש בין הנשיא לשעבר, שמעון פרס, ליושב ראש הרשות הפלסטינית, מחמוד עבאס, אשר במהלכו נאמו שני המנהיגים בפני הפרלמנט הטורקי. שנה לאחר מכן, שמשה טורקיה מתווכת במשא ומתן בין ישראל לסוריה. מדיניות זו אפשרה לטורקיה למצב עצמה כגורם אזורי משמעותי.

הידרדרות המצב הביטחוני בגבול רצועת עזה, אשר הובילה את ישראל לפתוח במבצע צבאי ("עופרת יצוקה") נגד חמאס בדצמבר 2008, דרדרה את יחסי טורקיה-ישראל אל סף משבר כשאנקרה התייצבה לצידם של הפלסטינים. רטוריקה חריפה של ראש הממשלה דאז, ארדואן, והלחץ הכבד שהפעיל הרחוב הטורקי, עצבו את עמדתה של טורקיה כלפי ישראל. על רקע זה ראתה טורקיה את ישראל כמי שאחראית להסלמת המצב ברצועת עזה, אשר בעטיה הופסקו שיחות השלום בין דמשק לירושלים. גם פרוץ מהפכות האביב הערבי לא תאמו את התרחישים ששורטטו בחדרי חדרים באנקרה. בצומת דרכים זה, העדיפה טורקיה להתייצב לצד ההמונים אשר הציפו את הכיכרות במדינות הערביות במטרה להפיל את המשטרים האוטוקרטיים והזדרזה להביע את תמיכתה באחים המוסלמים, שהיו למנצחים במהפכות האביב הערבי, הן במצרים והן בלוב. עם פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה, קיוותה טורקיה כי גם בחזית זו יתרחש מהפך שיתבטא בהפלת השלטון בראשות בשאר אל-אסד, ולפיכך התייצבה באופן גלוי לצד המורדים.

אלא שתחזיות לחוד ומציאות לחוד. אובדן הלגיטימציה של ממשלת טריפולי, אשר נתמכה ע"י הטורקים, לטובת ממשלת טוברוק שזכתה לתמיכת המערב בלוב, לצד הדחתו של הנשיא מוחמד מורסי, חבר תנועת האחים המוסלמים, ע"י עבד אל-פתאח אל-סיסי במצרים, כמו גם אחיזתו העיקשת של בשאר אל-אסד בשלטון בסוריה, הותירו את טורקיה ב"בדידות מזהרת" שלא ידעה כמותה בעבר.

כחלק מהמאמצים לחלץ עצמה מן הבידוד המדיני אליו נקלעה, כרתה טורקיה ברית עם ערב הסעודית בהנהגתו של המלך סלמאן, במאי 2015, מתוך שאיפה משותפת להפיל את משטרו של אסד בסוריה. היחסים בין שתי מדינות התהדקו בדצמבר 2015, עם צירופה של טורקיה לברית אזורית סוניית למלחמה בטרור שגיבשה ערב הסעודית. למעשה, נועדה הברית לאחד את כל המדינות הסוניות נוכח האיום המסתמן מכיוונו של הגוש האנטי סוני, שאותו מובילה איראן ובעלות בריתה, חיזבאללה וסוריה, בהנהגתו של בשאר אל-אסד. מהלך זה אמור גם לסלול את הדרך לפיוס טורקי-מצרי בחסות ערב הסעודית. אלא שמחלוקות בין אנקרה לקהיר, בהן סוגיית עתידם של האחים המוסלמים, הביקורת של טורקיה על מידת הלגיטימציה של שלטונו של אל-סיסי וסגירת מעבר הגבול בין סיני לרצועת עזה, מהווים, לפי שעה, מכשול בדרך לפיוס בין שתי המדינות.

זאת ועוד, הוואקום השלטוני שנוצר בצפון סוריה בעקבות מלחמת האזרחים, אפשר למעוט הכורדי בסוריה, המרוכז ברוז'אבא, להשתלט על שטחים נרחבים בחבל ארץ זה. ארגון המחתרת הכורדי (PKK), אשר הוגדר כארגון טרור בטורקיה, מצא מקלט באזורים אלו, השוכנים סמוך לגבול הטורקי, ותחת השם PYD אף זכה ללגיטימציה בינלאומית, בשל לחימתו הנחרצת נגד "המדינה האסלאמית". טורקיה, אשר ראתה עצמה מאוימת ע"י ה-PKK, העדיפה שלא לתמוך במאבק הכורדי נגד "המדינה האסלאמית", אשר התמקד בעיר קובאני. מדיניות זו עוררה זעם רב בקרב אזרחיה הכורדים, אשר הדרדר לכדי מחאה אלימה שגבתה 35 קורבנות, הן מקרב הכורדים והן מקרב כוחות הביטחון הטורקים.

ביוני 2015, העמיק הקרע בין הממשלה הטורקית לבין אזרחיה הכורדים בעקבות פיגוע התאבדות שאירע בעיירה סורוך' שבטורקיה, הסמוכה לגבול הסורי, אשר גבה את חייהם של 33 אזרחים, מרביתם ממוצא כורדי. "המדינה האסלאמית" נטלה את האחריות לפיגוע וה-PKK הזדרז להאשים את טורקיה בהעלמת עין מפעולותיה של "המדינה האסלאמית" במדינה, אשר סללה את הדרך לפיגוע. לפיכך, בחר ה-PKK להגיב בפעולת תגמול נגד כוחות הביטחון הטורקים. טורקיה הכריזה בתגובה לכך מלחמה, הן על ה-PKK והן על "המדינה האסלאמית". אלא שעל אף הכרזה זו, העדיפה טורקיה להתמקד ב-PKK ופתחה במבצע צבאי נגד הארגון, אשר התמקד בדרום מזרח טורקיה ובצפון עיראק, בשעה שנמנעה באותה עת, מלפתוח חזית צבאית ישירה מול "המדינה האסלאמית". ואולם, כדי לזכות בתמיכה בינלאומית ולהפגין בפני המערב בכלל ובפני ארה"ב בפרט את מאבקה הבלתי מתפשר של אנקרה ב"מדינה האסלאמית", החליטה טורקיה לפתוח את שדה התעופה אינג'ירליק לכוחות הקואליציה, שהתמקדו בהפצצות מן האוויר לעבר יעדים של "המדינה האסלאמית". במקביל, בצעה משטרת טורקיה מעצרים נרחבים בקרב אנשי הארגון. "המדינה האסלאמית" מצידה הגיבה למדיניותה של טורקיה בפיגוע המוני שארע באוקטובר 2015 באנקרה בו נהרגו 102 אזרחים אשר רובם היו מזוהים עם המפלגה הכורדית ותנועות השמאל.

חזית נוספת עימה נאלצה טורקיה להתמודד נפתחה מכיוון רוסיה, ספקית הגז הטבעי העיקרית שלה. המשבר בין טורקיה לרוסיה פרץ בשל מעורבותה הצבאית של רוסיה בסוריה שראשיתה ב-30 בספטמבר 2015. על אף הצהרותיה של רוסיה כי התקפותיה ממוקדות אך ורק ב"מדינה האסלאמית", חשה אנקרה מאוימת משנוכחה לדעת כי רוסיה תקפה גם את כוחות האופוזיציה, בעלות בריתה. המשבר בין שתי המדינות החמיר באוקטובר 2015, שעה שרוסיה חדרה למרחב האווירי של טורקיה לאחר שתקפה באזורים המאוכלסים בטורקמנים, הנחשבים לחלק בלתי נפרד ממשפחת העמים הטורקים. שיא המשבר נרשם ב-24 בנובמבר, עם הפלת מטוס רוסי שחדר בשנית לשטח האווירי של טורקיה, לאחר שסיים להפציץ מטרות טורקמניות. סירובה של טורקיה להתנצל בפני רוסיה בשל תקרית זו, העמיק את המשבר בין שתי המדינות. רוסיה מצידה הגיבה בהטלת חרם על ייבוא מוצרים חקלאיים מטורקיה ואסרה על סוכנויות נסיעות רוסיות לשווק חבילות נופש לטורקיה, הנחשבת ליעד תיירותי מועדף עבור הרוסים. ראיה לכך הם 4.5 מיליון תיירים רוסים אשר ביקרו בטורקיה בשנת 2014. זאת ועוד, רוסיה ביטלה מיזם משותף עם טורקיה אשר זכה לכינוי ה"זרם הטורקי" (Turkish Stream Pipeline Project), במסגרתו אמורה הייתה להזרים גז לאירופה דרך טורקיה. מיזם נוסף הנוגע להקמת כור גרעיני ביוזמת הרוסים בקרבת העיר מרסין שבטורקיה מצוי אף הוא על סף ביטול. רוסיה לא הסתפקה בצעדים אלה ויצאה למתקפת תעמולה חסרת תקדים נגד טורקיה בטענה כי האחרונה תומכת ב"מדינה האסלאמית" ואף רוכשת ממנה נפט במחיר מוזל. טורקיה מצידה דחתה את ההאשמות הללו והכריזה כי רוסיה מאמצת דפוס תעמולה סוביטי, המזכיר את העתון "פראבדה", אשר נודע לשמצה בשל השקרים שהתפרסמו בו.

במסגרת מאמציה להדוף את התעמולה הרוסית, שלחה טורקיה בדצמבר 2015 כוחות צבא לבאשיקה שבעיראק במטרה לתמוך בכוחות הפשרמרגה של ממשלת כורדיסטאן האזורית בראשות ברזאני, הלוחמים ב"מדינה האסלאמית" מאז אוגוסט 2014. פריסת הכוחות הטורקים גרמה לעימות חזיתי בין לוחמי ה"מדינה האסלאמית" לצבא טורקיה, אשר נאלץ לאחרונה לעשות שימוש גם בכוחות שריון במהלך הלחימה. בעוד שבחזית נרשמו הצלחות לצבא הטורקי בהדיפת כוחות ה"המדינה האסלאמית", הרי שארגון הטרור המשיך לגרום נזק רב לטורקיה באמצעות פיגועי התאבדות שביצע במרכזי אוכלוסייה בתוך המדינה. בכלל אלה, פיגוע המוני שבוצע באוקטובר 2015 באנקרה, אשר גרם למותם של 102 אזרחים לצד מתקפה שהוביל הארגון בסולטן אחמט, הכיכר המרכזית בעיר העתיקה באיסטנבול, אשר גרמה למותם של 11 תיירים, רובם אזרחים גרמנים.

המתרחשות בין טורקיה לשחקניות אזוריות כגון ישראל, סוריה, מצרים, לוב והכורדים (PYD-PKK), כמו גם ההדרדרות ביחסי טורקיה-רוסיה, הלחימה נגד ה"המדינה האסלאמית" וצרכיה של טורקיה בתחום האנרגיה, הובילו את טורקיה לחשב את מסלול מדיניות החוץ שלה מחדש. ביטוי לשינוי זה התרחש בדצמבר 2015 עם שובו של ארדואן מביקור בטורקמניסטן, במהלכו ניסה לקדם פרויקטים בתחום האנרגיה כאלטרנטיבה לתלות הטורקית ברוסיה. גם המסר המפוים כלפי ישראל על פיו: "התקרבות בין טורקיה לישראל הינה חיונית לאזור כולו", אותו בטא דובר מפלגת הצדק והפיתוח, עומר צ'ליק, שהוסיף והצהיר כי "אין ספק

שמדינת ישראל ועמה הם ידידי טורקיה", הינו ביטוי מובהק לשינוי זה. בבסיס הגישה החיובית של הדובר עומדת, ככל הנראה, שאיפתם של ראשי הממשל להרחיב את מקורות אספקת האנרגיה לטורקיה, תוך התבססות על עתודות הגז של ישראל, שהפכה מושא לחיזור מאז 2010, עת התגלו בה מרבצי הגז. זאת אף הסיבה לכך שטורקיה הידקה את קשריה עם קטאר, כאשר חתמה עמה בדצמבר 2015 על הסכם לאספקת גז טבעי נזלי. כן הסכימו שתי המדינות על הקמת בסיס צבאי טורקי במפרץ הפרסי.

הנסיבות הגיאוגרפיות-פוליטיות המשתנות, תוצאת מהפכות האביב הערבי, כמו גם כניסתה של רוסיה לאזור כשחקן אזורי משמעותי, אילצו את טורקיה לעצב מחדש את מדיניות החוץ שלה. הידוק הקשרים עם המדינות הסוניות המתונות, ובראשן ערב הסעודית, במטרה להיחלץ מן הבידוד המדיני אליו נקלעה טורקיה, וכן העמקת הקשרים עם קטאר ושיחות הפיוס עם ישראל, הנתפסות כמקורות פוטנציאליים לאספקת אנרגיה, חלופה לרוסיה שהפכה ממעצמה ידידותית ליריבה, הן דוגמאות ל"חישוב מסלול מחדש" עליו שוקדים מקבלי ההחלטות בטורקיה.